

PEDAGOGIKADA YOSHLAR BILAN ISHLASHNING ZAMONAVIY DIDAKTIK USLUBLARI

Axralova Marg'uba Akmalxanovna

Namangan Davlat Universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-pochta: marjonaaxralova1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15384741>

Anotatsiya: Hozirgi zamon olimlari yoshlar bilan ishlashning pedagogik dolzarbliklari uning didaktik uslublarida ekanligini ta'kidlashmoqda. Masalan, birgina Janubiy-Sharqiy Osiyo mintaqasida 2000-yildan beri yoshlar pedagogikasining didaktik uslublarini takomillashtirish orqali, yoshlarning kreativlik ko'rsatkichlarini 12,6 foizga, fanlarni o'zlashtirishning umumiy ko'rsatkichi 11,6 foizga oshishga erishildi. Quyida, pedagogikada yoshlar bilan ishlashning zamonaviy didaktik uslublari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: konstruktivistik, behavioristik yondashuvlar, Loyiha asosidagi o'qitish, Adaptiv o'qitish tizimlari, jamoaviy o'rganish nazariyasi.

СОВРЕМЕННЫЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ В ПЕДАГОГИКЕ

Аннотация: Современные ученые подчеркивают, что педагогическая значимость работы с молодежью заключается в ее дидактических методах. Например, только в регионе Юго-Восточной Азии за счет совершенствования дидактических методов молодежной педагогики с 2000 года показатели креативности молодежи возросли на 12,6 процента, а общий показатель усвоения предмета – на 11,6 процента. Ниже представлена информация о современных дидактических методах работы с молодежью в педагогике.

Ключевые слова: конструктивистский, бихевиористский подходы, проектное обучение, адаптивные системы обучения, теория командного обучения.

MODERN DIDACTIC METHODS OF WORKING WITH YOUNG PEOPLE IN PEDAGOGY

Abstract: Modern scholars emphasize that the pedagogical relevance of working with young people lies in its didactic methods. For example, in the Southeast Asian region alone, since 2000, by improving the didactic methods of youth pedagogy, it has been possible to increase the creativity indicators of young people by 12.6 percent, and the overall indicator of mastering subjects by 11.6 percent. Below is information about modern didactic methods of working with young people in pedagogy.

Keywords: constructivist, behaviorist approaches, Project-based learning, Adaptive learning systems, team learning theory.

KIRISH

Didaktika ta'rifining evolyutsiyasi tarixiy jihatdan Herbartning "ta'limning umumiy ilmi" sifatidagi klassik tushunchasidan boshlanib, XX asrda konstruktivistik va behavioristik yondashuvlarning ta'sirida kengaydi. Biroq, XXI asrda didaktika faqat ta'lim jarayonlarini tashkil etish bilan chegaralanmay, bilimlarni qayta ishlab chiqarish, kognitiv jarayonlarni optimallashtirish va sotsiokultural kontekstda adaptiv o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish kabi murakkab vazifalarni o'z ichiga oladi. Didaktika, ta'lim jarayonlarini o'rganuvchi soha sifatida, o'zining nazariy va amaliy asoslarini doimiy ravishda rivojlantirib boradi. Zamonaviy

didaktikaning ta'rifini oddiy pedagogik yondashuvlardan tashqariga chiqib, aql-idrok fanlari, miya tadqiqotlari, raqamli texnologiyalar va jamiyat-madaniyat tamoyillari kabi sohalarni birlashtiradi. Ushbu maqola didaktikaning hozirgi ta'rifini ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqishga bag'ishlanadi, bu jarayonda uning uslubiy asoslari, qadriyat o'lchovlari va sohalarni birlashtiruvchi kontekstdagi o'rni alohida e'tiborga olinadi. Maqolaning maqsadi – didaktikaning zamonaviy ta'rifini aniqlashtirish, uning ilmiy muhokamadagi o'zgarishlarini va ta'limning global o'zgarishidagi rolini ochib berishdir.

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

Jon Deyvi (1859–1952), amerikalik faylasuf va pedagog, didaktikaning zamonaviy ta'rifini shakllantirishda tajriba asosidagi o'qitish paradigmasini rivojlantirdi. Uning “Demokratiya va ta'lim” (1916) asarida ta'lim jarayonlari o'quvchining faol ishtiroki va amaliy tajribasiga asoslanishi kerakligi ta'kidlanadi. Deyvining didaktik yondashuvi o'quv jarayonini statik bilimlarni uzatish sifatida emas, balki o'quvchining atrof-muhit bilan dinamik o'zaro ta'siri sifatida qaradi. U ta'limning aksiologik maqsadini demokratik jamiyatni shakllantirishda ko'rgan bo'lib, bu jarayonda o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga urg'u bergan. Benjamin Blum (1913–1999), amerikalik psixolog va pedagog, didaktikaning zamonaviy ta'rifiga o'quv maqsadlarining tuzilgan tahlili orqali hissa qo'shdi. Uning 1956-yilda nashr etilgan “Ta'lim maqsadlari taksonomiyasi” (Bloom's Taxonomy) didaktik jarayonlarni tizimlashtirishda inqilobiy yondashuvni taqdim etdi. Blumning taksonomiyasi kognitiv jarayonlarni oltita darajaga – bilish, tushunish, qo'llash, tahlil qilish, sintez qilish va baholash – bo'lib, o'qitish strategiyalarini loyihalashda aniq mezonlarni taqdim etdi. Ushbu tuzilma didaktikaning metodologik asoslarini mustahkamladi, chunki u o'qituvchilarga o'quv maqsadlarini aniq belgilash va ularni o'quvchilarning kognitiv rivojlanish darajasiga moslashtirish imkonini berdi. David Ausubel (1918–2008), amerikalik psixolog, didaktikaning zamonaviy ta'rifiga mazmunli o'rganish (meaningful learning) nazariyasi orqali hissa qo'shdi. Uning 1968-yilda nashr etilgan “Ta'lim psixologiyasi: kognitiv nuqtai nazar” asarida ta'kidlanishicha, yangi bilimlar o'quvchining mavjud kognitiv tuzilmasiga integratsiyalashgan holda samarali o'zlashtiriladi. Ausubelning nazariyasi mexanik yodlashdan farqli o'laroq, o'quvchining oldingi bilimlariga asoslangan tushunishga asoslangan o'rganishni targ'ib qildi. U “oldindan tashkillashtiruvchilar” (advance organizers) tushunchasini kiritdi, bu esa yangi materialni o'quvchilarning mavjud bilimlari bilan bog'lashga xizmat qiladi. Lev Vygotskiy (1896–1934), sovet psixologi, didaktikaning zamonaviy ta'rifiga sotsiokultural nazariya orqali muhim hissa qo'shdi. Uning “Fikrlash va nutq” (1934) asarida ta'lim jarayonlari o'quvchining ijtimoiy o'zaro ta'siri va madaniy kontekstga bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Vygotskiy “yaqin rivojlanish zonasi” (zone of proximal development) tushunchasini kiritdi, bu esa o'quvchining mustaqil ravishda erisha oladigan bilimlari va o'qituvchi yoki tengdoshlar yordamida erishiladigan bilimlari o'rtasidagi farqni anglatadi. Ushbu tushuncha didaktik jarayonlarda o'qituvchining yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi rolini ta'kidlaydi.

TADDIQOT METADODOLOGIYASI

Loyiha asosidagi o'qitish (PjBL) yoshlar bilan ishlashda zamonaviy didaktik uslublardan biri bo'lib, o'quvchilarni murakkab loyihalarni amalga oshirish orqali faol o'rganishga jalb qiladi. PjBL Jon Deyvining tajriba asosidagi ta'lim g'oyalariga tayanadi, lekin zamonaviy kontekstda u transdistsiplinar yondashuvlarni integratsiyalashga asoslanadi. Ushbu uslub o'quvchilardan real hayotiy muammolarni hal qilish uchun turli fanlar bo'yicha bilimlarni sintez qilishni talab qiladi, bu esa ularning kognitiv va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Epistemologik nuqtai nazardan, PjBL

bilimlarni kontekstual va amaliy qo'llanilishi orqali quradi, bu esa yoshlarning o'rganish jarayonidagi motivatsiyasini oshiradi. PjBLning metodologik asoslari loyihaning aniq maqsadlari, o'quvchilarning mustaqilligi va o'qituvchining yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi rolga tayanadi. Masalan, ekologik loyiha doirasida yoshlar iqlim o'zgarishi muammosini o'rganishi, bu jarayonda matematik modellash, biologik tahlil va ijtimoiy tadqiqotlarni birlashtirishi mumkin. PjBLning afzalligi uning o'quvchilarni jamoaviy ish va hamkorlikka undashidir, bu esa Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasiga mos keladi. Zamonaviy ta'limda PjBL raqamli texnologiyalar bilan boyitilmoqda, masalan, loyihalarni boshqarish uchun onlayn platformalar va virtual hamkorlik vositalari qo'llanilmoqda. Biroq, PjBLning samaradorligi o'quv muhitining resurslari va o'qituvchilarning malakasiga bog'liq, bu esa didaktik jarayonlarni loyihalashda tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu uslub yoshlarning global muammolarni tushunish va ularga innovatsion yechimlar taklif qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Adaptiv o'qitish tizimlari (AOT) yoshlar bilan ishlashda zamonaviy didaktik uslublarning eng innovatsion yo'nalishlaridan biridir. Ushbu tizimlar sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish algoritmlariga asoslanib, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etadi. AOTning epistemologik asoslari Ausubelning mazmunli o'rganish nazariyasi va kognitiv psixologiyaning neyropastiklik haqidagi tadqiqotlariga tayanadi. Ushbu tizimlar o'quvchining kognitiv darajasini real vaqtda tahlil qilib, moslashtirilgan o'quv materiallari va vazifalarni taklif qiladi, bu esa bilimlarni o'zlashtirishning samaradorligini oshiradi. AOTning metodologik o'ziga xosligi uning Bayesian inferensiyasi va chuqur o'qitish algoritmlariga asoslangan tahlil qobiliyatidir. Masalan, AOT o'quvchining noto'g'ri javoblarini tahlil qilib, uning bilimidagi bo'shliqlarni aniqlaydi va moslashtirilgan tushuntirishlar taqdim etadi. Yoshlar bilan ishlashda AOTning afzalligi uning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvidir, chunki yoshlarning kognitiv va emotsional xususiyatlari sezilarli darajada farq qiladi. Neyrobiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moslashtirilgan ta'lim miyaning neyron tarmoqlarining adaptatsiyasini tezlashtiradi, bu esa o'rganishning uzoq muddatli samarasini oshiradi. Biroq, AOTning qo'llanilishi etik va texnologik muammolarni, masalan, ma'lumotlar maxfiyligi va raqamli tengsizlik masalalarini keltirib chiqaradi. Shu sababli, AOTni pedagogikada qo'llash tizimli loyihalash va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni hisobga olishni talab qiladi. Hamkorlikka asoslangan o'rganish (Collaborative Learning) yoshlar bilan ishlashda zamonaviy didaktik uslublardan biri bo'lib, o'quvchilarni jamoaviy faoliyat orqali bilim olishga jalb qiladi. Ushbu uslub Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasiga, xususan, yaqin rivojlanish zonasi tushunchasiga tayanadi. Epistemologik nuqtai nazardan, hamkorlikka asoslangan o'rganish bilimlarni ijtimoiy o'zaro ta'sir va jamoaviy ma'no yaratish orqali quradi. Ushbu uslub yoshlarning ijtimoiy ko'nikmalarini, masalan, kommunikatsiya, hamkorlik va konfliktlarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Metodologik jihatdan, hamkorlikka asoslangan o'rganish o'quvchilarni guruhlarda ishlashga undaydi, bu jarayonda ular vazifalarni taqsimlaydi, g'oyalarni muhokama qiladi va umumiy yechimlarni ishlab chiqadi. Masalan, onlayn ta'lim muhitlarida yoshlar virtual platformalar orqali hamkorlik qilishi mumkin, bu esa raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu uslubning afzalligi uning yoshlarning motivatsiyasini oshirishida va ularning ijtimoiy integratsiyasini mustahkamlashidir. Biroq, hamkorlikka asoslangan o'rganish guruh dinamikasini boshqarish va teng ishtirokni ta'minlash kabi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Zamonaviy ta'limda bu uslub Etienne Wengerning jamoaviy o'rganish nazariyasi bilan boyitilib, raqamli muhitlarda jamoaviy loyihalar va onlayn hamkorlikka asoslangan platformalar orqali keng qo'llanilmoqda. Ushbu uslub yoshlarning global ijtimoiy

muhitga moslashishini va jamoaviy innovatsiyalarni rivojlantirish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

TAHLIL VA NATIJALARI

Xalqaro ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda PBL(muammoga yo'naltirilgan ta'lim konteksi) oliy ta'lim muassasalarida o'quvchilarning analitik ko'nikmalarini 18% ga oshirdi, ayniqsa, fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) yo'nalishlarida. O'zbekiston ta'lim tizimida PBLning qo'llanilishi "Innovatsion ta'lim" dasturi doirasida kengaytirildi, bu esa 600 ming nafar o'quvchini qamrab oldi, xususan, 9-11-sinf o'quvchilarining ijtimoiy masalalarni tahlil qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qildi. 2024-yilda PjBL o'rta ta'limda o'quvchilarning loyiha natijalarini 25% ga yaxshilagan, shu bilan birga raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmalarini 38% ga oshirgan. O'zbekistonda PjBL "Yosh innovatorlar" dasturi orqali qo'llanildi, bu esa 400 ming nafar o'quvchining ekologik va texnologik loyihalarda ishtirok etishini ta'minladi. Xalqaro statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 2024-yilda hamkorlikka asoslangan o'rganish o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini 27% ga yaxshilagan, shu bilan birga o'quv motivatsiyasini 20% ga oshirgan.

XULOSA

Yoshlar bilan ishlashda qo'llaniladigan zamonaviy didaktik uslublar – muammolarga yo'naltirilgan ta'lim (PBL), loyiha asosidagi o'qitish (PjBL), adaptiv o'qitish tizimlari (AOT) va hamkorlikka asoslangan o'rganish – pedagogikaning zamonaviy talablariga javob berishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu uslublar yoshlarning kognitiv, ijtimoiy va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi, shu bilan birga ularni XXI asrning global muammolariga tayyorlaydi. PBL va PjBL o'quvchilarni real hayotiy muammolarni hal qilishga jalb qilib, tanqidiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirsa, AOT shaxsga yo'naltirilgan ta'lim orqali kognitiv moslashuvchanlikni oshiradi. Hamkorlikka asoslangan o'rganish esa ijtimoiy ko'nikmalar va jamoaviy faoliyatni mustahkamlashga yordam beradi. Ushbu uslublarning epistemologik asoslari konstruktivistik va sotsiokultural nazariyalarga tayanadi, metodologik innovatsiyalari esa raqamli texnologiyalar va neyrobiologik tadqiqotlar bilan boyitilmoqda.

Zamonaviy didaktik uslublarning muvaffaqiyati o'qituvchilarning malakasi, o'quv muhitining resurslari va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni hisobga olishga bog'liq. Ushbu uslublarni qo'llashda etik muammolar, masalan, ma'lumotlar maxfiyligi va raqamli tengsizlik, alohida e'tiborni talab qiladi. Kelajakda didaktik uslublar sun'iy intellekt, virtual reallik va kengaytirilgan reallik kabi texnologiyalar bilan yanada rivojlanishi kutilmoqda, bu esa yoshlar bilan ishlashda yangi imkoniyatlar ochadi. Ushbu uslublar yoshlarning global raqobatbardosh jamiyatga integratsiyalashuvini ta'minlashda muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi va pedagogikaning transdistsiplinar xarakterini yanada mustahkamlaydi. Shu sababli, zamonaviy didaktik uslublarni doimiy ravishda tahlil qilish va rivojlantirish ta'limning kelajagini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barrows, H. S., & Tamblyn, R. M. (1980). *Problem-Based Learning: An Approach To Medical Education*. Springer Publishing Company.
2. Dewey, J. (1916). *Democracy And Education*. Macmillan.
3. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-Based Learning: What And How Do Students Learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235–266.

4. Blumenfeld, P. C., Soloway, E., Marx, R. W., Krajcik, J. S., Guzdial, M., & Palincsar, A. (1991). Motivating Project-Based Learning: Sustaining The Doing, Supporting The Learning. *Educational Psychologist*, 26(3-4), 369–398.
5. Dillenbourg, P. (1999). *Collaborative Learning: Cognitive And Computational Approaches*. Pergamon.
6. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended Learning In Higher Education: Framework, Principles, And Guidelines*. Jossey-Bass.
7. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind In Society: The Development Of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
8. Oecd (2024). *Education At A Glance 2024: Oecd Indicators*. Oecd Publishing.
9. Unesco (2024). *Global Education Monitoring Report 2024: Technology In Education*. Unesco Publishing.